

Гуцалюк І. Зародження та діяльність Сірожупанної дивізії на Волині / І. Гуцалюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині : наук. зб. : вип. 32. – Луцьк : МП “Пульс”, 2009. – С. 252–254.

Інна ГУЦАЛЮК (м. Луцьк)

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СІРОЖУПАННОЇ ДИВІЗІЇ НА ВОЛИНІ

В процесі розбудови незалежної України серед істориків усе більше зростає зацікавлення державотворчими процесами Української революції 1917 – 1921 років. Одним з найважливіших компонентів дослідження процесу українського державотворення є історія створення національних Збройних Сил. Особлива увага вчених з окресленої проблеми прикута до перших двох етапів національно-визвольних змагань - Української Народної Республіки (УНР) та Української Держави. Після поразки УНР в першій українсько-більшовицькій війні національне військове будівництво знаменувалося якісно новим рівнем: уряд УНР взяв курс на розбудову регулярної армії. Значну допомогу виконавчій владі у цій справі надав Союз Визволення України (СВУ). На початку 1918 року він домогся від німецьких та австрійських властей дозволу на формування окремих частин із військовополонених українців колишньої російської армії. У такий спосіб з'явилася регулярна формація Армії УНР - Перша стрілецько-козацька дивізія, що за кольором своїх мундирів отримала назву Сірожупанної. Вона стала однією з провідних військових сил національно-визвольної боротьби українського народу за державну незалежність.

Окреслена проблема неодноразово порушувалася істориками-державниками на сторінках збірника „За державність: Матеріали до історії війська”. Період організаційного оформлення дивізії тут докладно подав П. Дубрівний [5]. Діяльність дивізії на Волині, сприйняття її місцевим населенням висвітлив у своїх спогадах Л. Мишуга [7]. До науковців періоду незалежної України, які досліджували, хоча і фрагментарно, історію Сірожупанної дивізії, належать В. П'ясецький, Н. Мацюк, І. Підкова, О. Тимощук, П. Гай-Нижник [8, 6, 9, 10, 1]. Спробу вперше комплексно подати етапи зародження, становлення та розвитку дивізії здійснив В. Дмитрук у монографії „Вони боролися за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії)” [2].

Мета статті – розкрити процес організаційного оформлення Сірожупанної дивізії та окреслити етап її діяльності на Волині. Означуваний етап існування дивізії припав на період Української Народної Республіки та Української Держави гетьмана П. Скоропадського (лютий – грудень 1918 року).

Фактичним поштовхом до утворення Першої козацько-стрілецької дивізії став Берестейський (Брест-Литовський) договір, підписаний 9 лютого 1918 року УНР з країнами

Четверного союзу - Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною. Основою для її організації послугувало товариство „Січ ім. гетьмана Петра Дорошенка”. Воно виникло серед українських полонених таборів Фрайштад (рядовий склад), Йозефов та Терезин (старшина), а також тих осіб, які використовувалися у господарчих командах на окупованих австрійськими військами землях Західної Волині та Холмщини [8, 115]. Місцем формування дивізії було визначено м. Володимир-Волинський, куди на початку березня прибув курінь чисельністю 900 козаків [2, 19].

Перші організаційні кроки з формування дивізії виявилися важкими. Місто не було належним чином підготовлене до утримання війська: курінь розмістили в напівзнищених приміщеннях колишнього козацького Донського полку. Харчування військовиків також бажало кращого. Відчувався також певний опір належному облаштуванню куреня з боку мешканців міста, де головну опозиційну силу складав місцевий польський елемент [4].

Проте з приїздом у Володимир-Волинський австрійської військової адміністрації - капітана П. Кватерника та його ад'ютанта сотника Українських Січових Стрільців (УСС) І. Коссака - формування дивізії почало набирати обертів [4]. Союзною владою був розроблений організаційний проект дивізії. Згідно нього вона мала складатися з 4 полків трьохкурінного складу, гарматного дивізіону, кінної і технічної сотні, обозу, шпиталю, хлібопекарні та допоміжної майстерні. План швидко реалізовувався. Так, 23 квітня 1918 року полк трьох курінного складу був повністю сформований. Його очолив сотник П. Ганжа. Менше ніж за місяць Перший стрілецько-козацький полк уже розгорнувся в Першу стрілецько-козацьку дивізію [9, 755]. Її командиром був призначений підполковник генерального штабу І. Перлик; начальником штабу став капітан австрійського генштабу П. Кватерник. Українську сторону у штабі представляли підполковник М. Бутович, сотники О. Пилипенко та І. Коссак, хорунжий Горбик [2, 27].

Активно розроблялися теоретична основа навчання військового контингенту - військова термінологія, статuti, інструкції. Для повноцінного існування формації у якості інструкторів зі штабу австро-угорської армії прибули старшини і підстаршини. Особлива увага приділялася і зовнішньому вигляду Першої стрілецько-козацької дивізії. Спеціальна комісія розробила для неї уніформу — сірі жупани з відзнаками колоска пшениці як символу врожайності України. Срібні металеві колоски були відзнаками підстаршин, а золоті - старшин. Отамани за австрійським зразком мали срібні підстави під золотими колосками, а генерали - аналогічні підстави тільки з золотими булавами [4].

Поступово між українською громадою міста та дивізією налагодився тісний контакт. Колишні українські військовополонені разом з „усусівцями” зорганізували у Володимирі-Волинському українську народну школу. Очолила її С. Сидорович, а учительками були Ліщинські, Ц. Волянська й Л. Маслій [4]. Постійний зв'язок з дивізією підтримував голова

Володимирської міської управи Л. Мишуга [7, 45]. Таким чином, Сірожупанна дивізія стала осередком, де підтримувалася національна культурно-освітня ідея та політично активна громадянська позиція.

У такий спосіб стихійність військового будівництва, притаманна попереднім етапам існування УНР, була подолана. Однак німецько-австрійська військова присутність мала гальмівний ефект на процес державного будівництва, особливо в соціально-економічній сфері, що й врешті привело до повалення республіканського режиму в Україні.

29 квітня 1918 року до влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Дивізія згідно нової угоди австро-угорської та української сторін продовжувала розглядалася Центральними державами як регулярне з'єднання, що знаходиться в розпорядженні українського уряду, але повинне „в першу чергу використовуватися спільно з союзними військами для встановлення і підтримки порядку і безпеки в Україні і тільки, в другу чергу, проти зовнішнього ворога держави” [10, 140]. Попри зміну політичної ситуації “сірожупанники” надалі продовжували сповідувати незалежницькі погляди у розбудові України як держави, однак життя в дивізії дещо розлагодилось [5, 75]. Більшою мірою цьому посприяла заміна гетьманським урядом вищого командного складу дивізії. Її очолив генерал-хорунжий В. Сокира-Яхонтів, його помічником став полковник Пещанський, командиром 1-го полку полковник Галятовський, 3-го полку полковник Троянів, 4-го полку полковник Гудима, а командиром 2-го полку призначено підполковника І. Перлика. Зі старого посадового складу лишився начальником штабу сотник О. Пилипенко [9, 755].

Генерал В. Сокира-Яхонтів отримав широкі повноваження від уряду Української Держави. До його компетенції відносилися справи, що стосувалися військовополонених українців, які перебували на території монархії Габсбургів. Окрім того, йому було надане право самостійного вирішення питань, пов'язаних з формуванням українських військових частин з числа військовополонених українців та визначати ступінь доступу до таборів представникам українських громадських організацій та окремим особам з метою пропаганди чи лекцій [1]. Одночасно з прибуттям нового командного складу прибула у Володимир-Волинський спеціальна комісія для передачі дивізії від австро-угорського уряду до уряду П. Скоропадського. 25 серпня 1918 року відбувся огляд дивізії представником військового міністерства отаманом В. Сокирою-Яхонтовим та австро-угорським комендантом Гойдінгером. Гостей вітала почесна сотня під проводом сотника Любеча, отаман Пещанський з українською старшиною, капітан генерального штабу П. Кватерник з сотником УСС І. Коссаком [6, 18]. Генерал Гойдінгер відзначив високий рівень дисципліни вояків дивізії, їхню військову підготовку та зовнішній вигляд. Штат дивізії на той час складала - 140 старшин і 6 тис. козаків; максимальна чисельність дивізії планувалася у кількості 600 старшин і 15 тис. козаків [5, 74].

Зміни, які відбулися у кадровому складі дивізії, аж ніяк не повпливали на просвітницьку діяльність „сірожупанників” у краї. У „Щоденнику” невідомого вчителя з Володимира-Волинського вміщені згадки про вклад дивізії в розвиток освітньої справи у краї [6, 17]. Козаки та старшина своїми грошовими внесками допомагали відновленню українських шкіл у місті. Так, 15 червня 1918 року козаки 12-ої сотні другого полку переслали для місцевої школи добровільну пожертву у сумі 10,6 крон [6, 18]. Таким чином, січовики разом з козаками започаткували сітку національних шкіл у краї. Тому місцеве населення з пошаною ставилося до „сірожупанників”. У місті з приводу відбуття дивізії були організовані гуляння на основі давніх народних звичаїв [6, 18].

З відходом дивізії, а згодом й австрійських військ із Володимира-Волинського місцева влада втратила надійну силову підтримку. Поляки повели інтенсивну підготовку для захоплення тут влади. Вони розпочали процес формування бойових загонів, які взяли під контроль Володимир-Волинський повіт. Ними були „Комітет обивательський” та кінна міліція. Взаємовідносини між українським і польським населенням у повіті стали поступово загострюватися, хоча поляки й визнавали, що Волинь - це територія Української Держави [7, 47].

У зв'язку з невизначеною політичною ситуацією середини листопада 1918 року в Україні голова Володимира-Волинська почав симпатизувати Українській Національній Раді Західноукраїнської Народної Республіки. Проте місто усе частіше піддавалося польським збройним нападам [7, 52]. Уже 20 листопада 1918 року загін поляків Грубешова перейшовши Західний Буг, увійшов до Устилуга та Володимира-Волинського. Він захопив стратегічно важливі об'єкти міста та роззброїв військових [7, 56]. Після втрати бойової одиниці, становище українського населення Волині стало надзвичайно важким. Таким чином, регіон на час повстання Директорії знаходився у віданні польської влади.

„Сірожупанники”, від'їхавши з Володимира-Волинського, потрапили у розпорядження командування Збройних сил України та на повне забезпечення українського уряду; особовий склад також підлягав українській військовій юрисдикції [1]. Всі витрати, пов'язані з формуванням цього з'єднання, повністю поверталися українським урядом Австро-Угорщині. Австрійці прохали уряд Ф. Лизогуба розрахуватися виключно продовольством [10, 140].

З цього моменту ставлення гетьманської влади до підрозділу дещо змінилося. П. Скоропадський у спогадах з цього приводу згадував: „Я на досвіді знав, що з військовополонених, які пробули декілька років в полоні, особливого користі не вийде. Крім того, я зовсім не був впевнений у тому, що вона виховувалася у бажаному мені духові” [1]. Отож, ставлення гетьмана до дивізії було скептичним. Він не міг розраховувати на дивізію як на з'єднання, що здатне повноцінно охороняти безпеку Української Держави. Тому

„сірожупанники” були переведені на Чернігівщину в міста Конотоп, Алтинівку, Кролевець, Короп [3, 22]. Згодом гетьманський уряд вжив заходів до її скорочення. На цьому ґрунті почали виникати сутички між командиром та старшинами дивізії. Рядових козаків поступово демобілізували; старшини, які не могли звільнитися з війська добровільно, почали вести розмови про нелегальний перехід до Української галицької армії [2, 38]. Ситуацію погіршила грамота П. Скоропадського від 14 листопада 1918 року про відновлення могутності та сили Російської небільшовицької держави на принципах федерації. Після отримання документа “сірожупанники” у складі кадрів чотирьох піших і гарматного полку вирішили приєднатися до антигетьманського виступу Директорії. У січні–квітні 1919 року її козаки брали активну участь у бойових діях українського війська, а з липня 1919 року назва „Сірожупанної” була присвоєна 4-й Холмській дивізії Діючої Армії УНР [9, 755]. Протягом усього періоду власного існування Сірожупанна дивізія продовжувала зберігати прихильність Українській Народній Республіці як єдино можливій представниці своїх інтересів.

Отже, у державному відродженні України чільне місце посіла військова формація „сірожупанників”, що розміщувалася у Володимирі-Волинську протягом лютого – грудня 1918 року. Військовий рух, репрезентований нею на території Волині своєю масовістю, радикалізмом та організованістю, вирішальним чином впливав на національно-державотворчі та культурно-освітні процеси у краї та став каталізатором загальнонаціональної боротьби за відновлення незалежності України.

Література

1. Гай-Нижник П. Невідомий документ про “Сірожупанну” дивізію // Київська старовина. – 2008. – № 1. – С 105-110. // nyzhnyk.mylivepage.com/tags/sirojupanники - 412k
2. Дмитрук В. Вони боролися за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії). – 2-е вид. допов. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2004. – 282 с.
3. Дмитрук В. Сірожупанна дивізія в повстанні проти уряду гетьмана Скоропадського // Науковий вісник ВДУ. Журнал Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історія. - 1997. - № 2. – С. 22 – 23.
4. Дубрівний П. Перша Стрілецько-Козацька Дивізія // Комбат / http://komb-atingwar.blogspot.com/2008/11/blog-post_13.html
5. Дубрівний П. Сірожупанники (Перша Українська стрілецько-козацька дивізія) // За державність: Матеріали до історії війська. Укр. зб. 10. – Торонто. – Укр. воєнно-іст. Ін-т, 1964. – 256 с.
6. Мацюк Н. Культурно-освітня політика гетьмана П. Скоропадського на Волині. – Луцьк: П-во “Медіа”, 1998. – 34 с.
7. Мишуга Л. На Волині [В 1918 році] // Лука Мишуга: Збірник – Нью-Йорк, 1973. – С.41-59.
8. П’ясецький В. Е. Перша козацько-стрілецька “сіра” дивізія збройних сил УНР [1918-1919 рр.] // Минуле і сучасне Волині: Проблеми джерелознавства. Тези доповідей та повідомлень VII Волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк: Б.в., 1994. – С. 115 - 117.
9. Підкова І. Сірожупанники. // Довідник з історії України (А – Я): Посібн. для серед. загальноосв. навч. закл./ За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – 1136 с.

10. Тимошук О. В. Війська “спецназу” та “національна гвардія” останнього українського гетьмана (квітень-грудень 1918 р.) // Культура народів Причорномор'я. – 1999. - № 7. – С. 135 – 144.